

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Article Type
Research Article

Received / Makale Geliş
21.06.2020

Published / Yayımlanma
19.08.2020

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1987>

Arş. Gör. Dr. Çağdaş YÜKSEL
Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli / TÜRKİYE

Citation: Yüksel, Ç. (2020). Ermeni tehciri sonrasında İngiltere Lordlar Kamarası'nda yapılan oturum. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(58), 2279-2284.

ERMENİ TEHCİRİ SONRASINDA İNGİLTERE LORDLAR KAMARASI'NDA YAPILAN OTURUM

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında Ermeni meselesi, devleti oldukça uğraştırmıştır. Diğer Hıristiyan unsurların kendi devletlerini kurmaları sonrasında, Ermeniler bağımsız bir devlet kurmak için harekete geçmişler ve bunu sağlamak için birçok isyan çıkartmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girmesi Ermeniler için büyük bir şans olmuştur. Ermeniler amaçlarına ulaşmak için İtilaf Devletleri ile işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir. Özellikle Doğu Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu aleyhine pek çok kanlı olaya yol açmışlardır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, bölge halkını korumak için Ermenileri tehcir etmeye karar vermiştir. İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kararına büyük tepki göstermiştir. İngiltere, tehcir sırasında yaşanan olaylardan faydalanarak, dünya kamuoyunda Türk karşıtı propaganda yürütmüştür. Tehcir meselesi uzun bir süre İngiliz siyasetini meşgul etmiştir. Bu makalede Ermeni Tehciri sonrasında İngiltere Lordlar Kamarası'nda yapılan oturum üzerinden İngiltere'nin Ermeni Tehciri'ne bakışı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Ermeniler, İngiltere, İtilaf Devletleri

THE SESSION IN THE HOUSE OF LORDS OF GREAT BRITAIN AFTER THE ARMENIAN DEPORTATION

ABSTRACT

In the last century of the Ottoman Empire, the Armenian Issue has challenged the state. After the other Christian nations established their own states, the Armenians took action to establish an independent state and made many revolts to ensure this. It was a great chance for the Armenians that the Ottoman Empire entered the First World War. Armenians did not hesitate to cooperate with the Entente States to achieve their goals. The Armenians caused many bloody events against the Ottoman Empire, especially in Eastern Anatolia. Then the Ottoman Government decided to relocate the Armenians to protect the people of the region. The Entente States and especially Great Britain reacted greatly to this decision of the Ottoman Empire. Great Britain carried out anti-Turkish propaganda in the world public opinion by making se of the events experienced during the deportation. The issue of deportation has been engaged in British politics for a long time. In this article, the view of Great Britain to the Armenian Deportation through the session held in the House of Lords of Great Britain after the Armenian Deportation will be examined.

Keywords: The Ottoman Empire, Armenians, Great Britain, the Entente States

1. GİRİŞ

Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girmesini fırsat bilerek bağımsız bir Ermenistan kurmak için harekete geçmişlerdir. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Hükümeti tehcir kararı almıştır. Bu karar İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu makalede, Ermeni Tehciri sonrasında İngiltere Lordlar Kamarası'nda Ermeniler hakkında yapılan oturum incelenmiştir. Makalede İngiliz politikacıların Ermeni Tehcirini nasıl algıladıkları, bu konu ile ilgili ne tarz konuşmalar yaptıkları, bundan sonrası için nasıl politikalar önerdikleri analiz edilecektir. Böylece İngiltere Parlamentosu'nun üst kanadının Ermeni Tehcirine nasıl yaklaştığı değerlendirilecektir.

2. TARİHSEL ARKA PLAN

Ermeniler Osmanlı yönetiminde uzun yıllar sorunsuz bir şekilde yaşamışlardır. Birçok Hıristiyan azınlığın bağımsız devlet kurdukları dönemde Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'na sadakat göstermişlerdir. Osmanlı idaresi Ermeniler için "millet-i sadıka" tabirini bu yüzden kullanmıştır. Ermeniler devlet bünyesinde pek çok önemli makamı işgal etmişlerdir (Kantarci, 2003: 20). Fakat 19. yüzyılda Batı devletlerinin Ermenileri kışkırtmak için yoğun çaba göstermeleri üzerine durum değişmeye başlamıştır (Ağırtaş, 2007). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Türk Ermeni ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur (Karal, 1996: 205). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeniler, bu savaş sonrasında pek çok ayaklanma çıkartarak bağımsız bir Ermenistan kurmak için yoğun çaba sarf etmişlerdir (Beydilli, 2011: 320).

İngiltere ve Rusya, Ermeni meselesiyle en çok ilgilenen devletler olmuşlardır. Rusya sıcak denizlere inmek için Boğazları ele geçirmenin yanı sıra Kafkasya'da da ilerlemek istemiştir. Bu nedenle Kafkasya'da bir Ermenistan kurulması için Ermenileri kışkırtmıştır (Çalık, 2000: 42). İngiltere ise Ermenileri Rus etkisinden kurtararak kendi nüfuzu altına almak ve böylece Rusya'nın Kafkasya'da etkin olmasının önüne geçmeyi hedeflemiştir (Kodaman, 2003: 14).

Ermeniler bağımsızlık veya özerklik kazanmak için defalarca isyan etmişler ancak bu girişimlerden istedikleri sonucu alamamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girişi Ermeniler için önemli bir dönüm noktası olmuştur (Kuran, 1992: 197). Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'nun zor durumundan istifade ederek bağımsızlıklarını kazanmak için harekete geçmişlerdir (Süslü, 1995: 157). Ermenilerin niyetinden haberdar olan Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerin düşmanla işbirliği yapmasından endişe etmiştir (Beydilli, 1988: 405). Ermeniler, Erzurum'da yaptıkları kongrede Osmanlı idaresi ile mücadele etme kararı almışlardır (Öke, 2001: 108). Sonunda devletin endişesi gerçek olmuş, bazı Ermeniler Fransız kuvvetlerine katılmış, bir kısım Ermeni Rus ordusuna dahil olmuş ve başka bir kısım da çeteler kurarak Osmanlı Ordusu'nun lojistik hatlarına saldırmaya başlamışlardır (Özdemir, 2004: 58). Osmanlı İmparatorluğu'nun Çanakkale ve Sarıkamış muharebelerini yürüttüğü sırada Ermeni çetelerin bölgede sivil halkı katletmeye başlamaları Osmanlı Ordusu'nda büyük firarlara yol açmıştır (McCarthy, 1998: 138). Devlet bunun sonrasında harekete geçmek zorunda kalmış ve Almanya'nın da teşvikiyle Ermeni tehciri hakkında kanun çıkmıştır (Beydilli, 2011: 321).

Tehcir Kanunu ile beraber Osmanlı İmparatorluğu, Ermenileri savaş bölgesinden uzaklaştırarak bölgenin güvenliğini sağlamaya çalışmıştır (Beydilli, 2007: 501). Tehcir sırasında Ermenilerin zarar görmemesi için çeşitli önlemler alınmıştır (Halaçoğlu, 2001: 60). İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu önleminden son derece rahatsız oldukları için Osmanlı yönetimini Ermenileri katletmekle suçlamışlar ve savaş sonrasında bunun hesabını soracakları tehdidinde bulunmuşlardır. Tehcir sırasında savaş şartları nedeniyle yeterli güvenlik tedbirleri alınamamış; Ermeniler, Arap ve Kürt çetelerinin saldırılarına maruz kalmışlardır (Levy, 2005: 224). Bu durum, İngiltere tarafından propaganda fırsatı olarak görülmüş ve fazlasıyla istismar edilmiştir. Ermeni Tehciri ve tehcir sırasında yaşananlar İngiliz Parlamentosu'nda gündemi bir süre meşgul etmiştir.

3. İNGİLTERE LORDLAR KAMARASI'NDA YAPILAN OTURUM

Ermeni Tehciri sonrasında 6 Ekim 1915 günü İngiltere Lordlar Kamarası'nda Ermeniler hakkında bir oturum yapılmıştır. Oturumda ilk söz alan kişi Earl of Cromer olmuştur. İlk olarak İngiliz Hükümeti'ne, Türklerin Ermenileri büyük çapta katletmeye başladıkları hakkında basında çıkan haberlerle ilgili doğrulanmış bir bilgi alınıp alınmadığını sormuştur. İkinci olarak Alman konsolosluk çalışanlarının bu katliamlarla ilgili sağlam delillere sahip olup olmadıklarını öğrenmek istemiştir. Earl of Cromer'in hükümetine yönelttiği son soru ise yaşananlarla ilgili Osmanlı yönetimi nezdinde bir girişim yapıp yapılmadığını sormak olmuştur (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1915). Bu ifadelerden İngiliz politikacıların Ermeni Tehciri'ni tereddütsüz katliam olarak adlandırdıklarını görmekteyiz. Osmanlı sınırları içinde Ermeni çetelerinin saldırılarına karşı çaresiz kalan Osmanlı yönetimi Ruslara karşı savaştan ordunun güvenliğini sağlamak için Ermenileri sürgün etmek zorunda kalmıştır. İngiltere içinde bir grubun silahlı saldırılarına, İngiliz Hükümeti'nin de benzer tepki vereceği şüphesizdir.

Earl of Cromer konuşmasının devamında yeniden Ermenilerin katliama uğramaları karşısında şoka uğradığını belirtmiştir. Gazetelere okuduğuna göre ölü sayısının 800.000'den fazla olduğunu ifade ettikten sonra rakamın korkunç olduğunu, bunun bir abartı olmasını umut ettiğini dile getirmiştir. İngiliz Hükümeti'ne bu rakamın güvenilir olup olmadığını sormuştur (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1915). İngiliz basınının tehcir üstünden bu kadar kısa süre geçmesine rağmen rakamlar telaffuz edebilmesi ilginçtir. Gerek savaş ortamı gerek iletişim imkanlarının kısıtlılığına rağmen İngiliz gazeteleri 800.000 Ermeni'nin öldüğünü iddia edebilmişlerdir. İtilaf Devletleri ve Amerika'da benzer rakamların bir kanıtı dayanmadan ortaya atılması bunun propaganda için yapıldığını gözler önüne sermektedir.

Basının, Alman Konsolosluk çalışanlarının bu katliamların örgütlenmesine yardım ettiklerini ve katliamları teşvik ettiklerini iddia ettiğini belirtmiştir. Medeni bir hükümetin; çalışanlarının böyle girişimlere katılmalarının inanılmaz görüldüğünü ifade etmiştir. Earl of Cromer; Almanların, Belçika ve Fransa'da yaptıkları hakkındaki rapora gönderme yaparak bu raporda geçen iddialar dikkate alınırca her şeyin mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca bazı Almanların Alman Hükümeti'nden farklı şekilde düşünebileceğini de ilave etmiştir. Buna örnek olarak Count Reventlow'un bir Alman gazetesine gönderdiği mektubundan alıntı yapmıştır: "*Türk makamları; güvenilirmez, kana susamış, isyancı Ermeni unsurlara karşı güçlü önlemler almanın mümkün olduğuna inanıyorlarsa, bunu yapmak sadece doğru değil aynı zamanda görevleridir. Türkiye, Alman İmparatorluğu'nun her zaman bu meselenin sadece Türkiye ile ilgili olduğu fikrinde olacağından emin olabilir.*" Earl of Cromer, Ermeniler için kana susamış diyen Reventlow'u eleştirmekle beraber bunun Alman Hükümeti'nin olayların içinde olduğuna dair sağlam bir kanıt sayılamayacağını ifade etmiştir. Fakat İstanbul üzerindeki etkisi bilindiği halde Alman Hükümeti'nin yaşanan katliamları durdurmak için harekete geçmemesini büyük bir vebal olarak nitelendirmiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1915). Buradaki ifadelerden Almanların tehcirdeki rolünün İngilizler tarafından da bilindiği anlaşılmaktadır. Zaten Tehcir Kanunu'nun çıkmasında ordunun talebi önemli rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda savaş sırasında Genelkurmay Başkanı'nın bir Alman olduğu dikkate alınırca, yaşanan gelişmelerden Berlin'in açık şekilde haberdar olduğu şüphesizdir. İngiliz politikacı bir yandan Alman Hükümeti'ne karşı yumuşak tavır takınarak ondan yaşanan katliamları durdurmasını talep etmiş, diğer taraftan Fransa ve Belçika'da yaşananlar nedeniyle Almanya'yı eleştirmekten geri durmamıştır.

Konuşmasının devamında Earl of Cromer, Lordlar Kamarası Başkanı'nın, Ermeni Tehciri'ni durdurmak için İngiliz Hükümeti'nin çok şey yapamayacağını ancak zamanı geldiğinde Osmanlı yönetiminden bunun hesabının sorulacağını İstanbul'a iletildiğini ifade ettiğini hatırlatmıştır. Kendisinin, örneğin Amerikan Elçiliği ya da başka bir kanalla Osmanlı yönetimiyle daha çok iletişim kurulması fikrinde olduğunu söyleyerek İngiliz Hükümeti'ne bu tarz bir girişimde bulunulup bulunulmadığını sormuştur. Böyle özel zamanlarda kamuoyu oluşturmanın önemini vurgulamıştır. Gerçeklerin halka açıklanmasını ve böylece halkın ne uğranda savaştığını öğrenmesinin önemli olacağını ifade etmiştir. İngiliz İmparatorluğu'nda 70 milyon Müslümanın dindaşlarına saygı duyduklarını, sağlam kanıt olmadıkça onların kötü davranışlar sergilediklerine inanmayacaklarını hatırlatmıştır. Eğer gerçekler açıklanırsa Hindistan'daki iyi eğitilmiş Müslümanların, Türklerin yaptıkları kötü eylemlerden büyük korku duyacaklarını ileri sürmüştür. Müslümanların, Türklerin yaptıklarını İslam dini ile bağdaştıramayacaklarını da savunmuştur. Ayrıca Mısır'da Türk idaresi altında yaşananların da Türk yönetiminin ne demek olduğunu gösterdiğini öne sürmüştür. Bunun dışında Ermeniler lehine propaganda yapılması durumunda tarafsız ülkeler kamuoyu nezdinde avantajlar elde edebileceğini belirtmiştir. Ermenilerin çektikleri acıların duyurulması halinde daha önce kendileri de Türk yönetiminden muzdarip olan Bulgarların bu duruma kayıtsız kalamayacaklarını iddia etmiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1915). Konuşmanın bu kısmından Earl of Cromer'in İngiltere Hükümeti'nden Ermeni Tehciri hakkında daha fazla girişimde bulunulmasını ve konu ile ilgili propaganda yürütülmesini istediğini görmekteyiz. Bu propagandanın Hindistan'daki Müslümanları Türkler aleyhine çevireceğini iddia etmektedir. Ayrıca Mısır'a yönelik bir propaganda faaliyeti önermektedir. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra İngiltere, Hindistan'daki Müslümanların durumunu ve Mısır'a yapılabilecek saldırıları dikkate almak zorunda kalmıştır. Hindistan'daki Müslümanları kontrol altında çeşitli propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Earl of Cromer de buna katkı olarak Ermeni Tehcirini de kullanmayı önermektedir. Osmanlı İmparatorluğu Kanal Harekatı öncesinde Mısır'da ayaklanma çıkartmayı denemiş ancak İngiliz önlemleri ve propagandası buna imkan vermemiştir. İngiliz

propagandasının Mısır konusunda başarılı olduğu görülmektedir. İngiltere, Çanakkale Savaşı sırasında Balkan Devletleri'ni Osmanlı aleyhine savaşa sokmaya çalışmıştır. Ancak Bulgaristan, Almanya'ya yakın olduğu için İngiliz tekliflerine mesafeli yaklaşmıştır. Earl of Cromer bunun değiştirilmesi için Türklerin Ermenilere yaptıklarının Bulgar kamuoyuna duyurulmasını önermektedir. Fakat bu girişimler sonuçsuz kalacaktır.

Konuşmasının son bölümünde Earl of Cromer Türk düşmanı olmadığını, Türk Milleti'nin iyi özelliklerini takdir ettiğini ve Türklerin şu anki durumuna üzüldüğünü belirtmiştir. Türklerin Batı devletleriyle ve bilhassa İngiltere ile barış içinde yaşamak istediklerini, ancak bu savaşa girmekle Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını kaybedeceğini göremeyen öngörüsüz bir kitle tarafından savaşa sürüklendiklerini ileri sürmüştür. Almanya'nın savaşı kazanması durumunda Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığının yine büyük bir tehdit altında olacağını savunmuştur. Türk Milleti'nin yaptığı hatalar hakkında konuşulabileceğini ancak Türk Hükümeti'nin geçmişte ve şu anda yaptıklarını savunmak için bir tek kelime bile söylenemeyeceğini ifade etmiştir. Sultanın devrilerek İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesi sonrasında pek çok kişinin Türkiye'de olumlu değişiklikler beklediğini hatırlatmıştır. Buna karşın Doğu hakkında bilgisi olanların bu fikre temkinli yaklaştıklarını, değişimin görünüşte olacağını ileri sürdüklerini ve zaman içinde bu kişilerin haklı çıktıklarını dile getirmiştir. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin önceki hükümetler gibi katliamı siyasetin bir aracı haline getirdiğini iddia etmiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1915). Bu konuşmada görüldüğü üzere Earl of Cromer, İngiltere Hükümeti'nin İttihat ve Terakki Hükümeti'ne olan kızgınlığını paylaşmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ile ittifak yaparak Birinci Dünya Savaşı'na girmesi, İngiltere'yi oldukça sinirlendirmiştir. Ancak Osmanlı yönetimi İtilaf Devletleri ile ittifak yapmaya çalıştığında ilgi göstermeyerek İttihat ve Terakki Hükümeti'ni Almanya'ya muhtaç bırakanlar yine İtilaf Devletleri'nin kendileridir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermeniler konusunda önlem alması ve bunun etkili olması da İngiliz Hükümeti'ni endişelendirmiş, bu nedenle Osmanlı yönetimini katil ilan ederek karalamaya çalışmıştır. Bu tutum bu konuşmada da göze çarpmaktadır.

Bir sonraki konuşmacı Marquess of Crewe olmuştur. Olaylarla ilgili sağlam bilgiler edinilmesi durumunda bunların dünyaya duyurulmasının İngiltere'nin lehine olacağını söyleyerek Earl of Cromer'in fikrine katıldığını söyleyerek konuşmasına başlamıştır. Batum Konsolosluğu vasıtasıyla Tiflis gazetelerinden alınan bilgilere göre bölgede nüfusun bir kısmının kaçtığını, geride kalanların ise imha edildiklerini aktarmıştır. Bazı önemli kişilerin dağlarda saklandıklarını, kaçan Ermeni ve Keldani mültecilerin ise Erivan'a sığındıklarını dile getirmiştir. Bu mültecilerin büyük kısmının hastalıktan ve açlıktan öldüğünü de eklemiştir. Her gün yüz civarı insan öldüğünü söyleyerek bu konuda bir şey yapılmamasını eleştirmiştir. Bu mülteciler için büyük miktarda yiyecek ve tıbbi malzemeye ihtiyaç olduğunu, bunların temini için Rus Konsolosun büyük çaba gösterdiğini ifade etmiştir. Bu yapılanların İslam'la bağdaşmadığını söyleyen Earl of Cromer'e katıldığını belirterek, yaşanan olayların Türklerle kader birliği yapan uluslar için de büyük bir utanç olacağını ileri sürmüştür (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1915). Bu konuşmadan; İngiltere'nin, Ermeni Tehciri üzerinden Osmanlı İmparatorluğu ve müttefikleri aleyhine propaganda yapmayı amaçladığı görülmektedir. Ayrıca katliamlar yüzünden pek çok insanın mülteci konumuna düştüğü ve bunun sorumlusunun Türkler olduğu ileri sürülmektedir. Fakat bu iddialara dayanak olarak sadece Tiflis'teki gazeteler gösterilebilmiştir.

Konuşmasının devamında yaşanan olaylarda Alman görevlilerin teşviki olup olmadığı hakkında resmi bir belge bulunmadığını söylemiştir. Bölgede yaşananlar hakkında Amerikan konsoloslarından bilgi alınabileceğini dile getirmiştir. Geçmişte hükümet adına yaptığı açıklamanın arkasında olduğunu, sorumlulardan mutlaka hesap sorulacağını belirtmiştir. Türk Hükümeti'yle iletişim kurmanın faydalı olmayacağını, yenilenen tehditlerin de bir sonuç vermeyeceğini söylemiştir. Marquess of Crewe İngiliz Hükümeti'nin, Ermenistan'da ve Anadolu'da yaşananlar hakkında sınırlı bilgiye sahip olduğunu kabul etmiş, bunula beraber yaşananların dünyaya duyurulmasının, katliamı engellemenin en iyi yolu olduğunu iddia etmiştir. Katliamın sistematik ve organize olduğunu, bu nedenle ortaya atılan 800.000 rakamının büyük ihtimalle doğru olabileceğini iddia etmiştir. Çetelerin Türk Hükümeti tarafından organize edildiğini, katliam planlarının önceden yapıldığını ve zamanı geldiğinde harekete geçildiğini ileri sürerek Osmanlı İmparatorluğu'nu suçlamıştır. Bazı yöneticilerin hükümetin emrini dinlemeyerek Ermenileri korudukları, bunun üzerine görevlerinden alındıklarını ve yönetici değişikliği sonrasında Ermeni kıyımına devam edildiğini savunmuştur (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1915). Konuşmanın

bu kısmından İngiltere'nin tarafsız bir devlet olan Amerika vasıtasıyla Anadolu'dan bilgi edinmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Marquess of Crewe, elinde yeterli bilgi olmadığını itiraf etmesine rağmen, 800.000 kişinin Türk Hükümeti tarafından organize edilen çeteler tarafından öldürüldüklerini ileri sürmekten de çekinmemiştir. Böylece İngiltere için asıl meselenin gerçekleri öğrenmekten ziyade Osmanlı İmparatorluğu ve müttefikleri aleyhine propaganda yapmak olduğu anlaşılmaktadır.

Sıradaki konuşmacı Viscount Bryce, konuşmasına Ermeni katliamları hakkındaki iddialarını ortaya atarak başlamıştır. Saldırıların sistematik olduğunu, tüm kasabalarda önemli kişilerin tutuklandığını, halkın şehir dışına sürüldüğünü ve sonrasında Kürt çetelerinin saldırılarıyla imha edildiklerini ileri sürmüştür. Sağ kalanların Halep'in doğusundaki büyük çöle götürüldüklerini öne sürmüştür. Ermenilerin, Türk Hükümeti tarafından soyulduklarını ve sürülenlerin pek çoğunun yolda açlıktan hayatlarını kaybettiklerini savunmuştur. İtalya Konsolosunun, Trabzon'daki Ermenilerin hükümet emriyle öldürüldüklerini gördüğünü iddia etmiştir. İtalyan Konsolosa dayanarak Türklerin Ermenileri saklamak istediklerini ancak hükümetin tüm Ermenileri toplayarak teknelere bindirdiğini ve Karadeniz'de boğduğunu ileri sürmüştür. Bu şekilde Trabzon'da en az 10.000 Ermeni'nin katledildiğini savunmuştur. Pek çok kadın Ermeni'nin Suriye'de Arapların saldırılarına maruz kaldıklarını ve bütün bir ulusun yok edildiğini ileri sürerek Timur zamanından beri böyle bir olayın meydana gelmediğini söylemiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1915). Viscount Bryce, Türklerin Ermenileri sistematik olarak katlettikleri, mallarını ellerinden aldıkları ve bütün ırkı yok etmeye çalıştıkları gibi iddiaları, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşta olan İtalya'nın Trabzon'daki konsolosuna dayandırmıştır. Ancak Ermenilerin yol açtığı yıkımdan hiç söz etmemiştir. Buradan onun endişesinin insanlıktan ziyade İngiltere'nin çıkarları olduğu rahatça görülmektedir.

Viscount Bryce; yaşanan olaylara, Müslüman fanatizminin neden olmadığını söyleyerek, Müslümanların olayları büyük korku içinde izlediklerini ileri sürmüştür. Engel olmak için girişimde bulunmadıklarını ancak Türk Hükümeti'nin kararını da onaylamadıklarını öne sürmüştür. Bir miktar Ermeni'nin Kafkasya'da Rus ordusu için savaştığını ancak bunların Rusya'da yaşayan Ermeniler olduklarını, bu nedenle bu durumun Türk Hükümeti'nin eylemlerini meşru kılmayacağını dile getirmiştir. Bazı Ermenilerin Anadolu'dan kaçarak Rus ordusuna katıldıklarını kabul etmiş, fakat bunların çok az sayıda olduğunu belirtmiştir. Abdülhamit'in "*Ermeni sorunundan kurtulmanın yolu Ermenilerden kurtulmaktır.*" dediğini iddia etmiş ve şimdiki hükümetin bu söze uygun şekilde hareket ettiğini savunmuştur. Suriye'den 5.000 Ermeni'nin Mısır'a kaçtığını ve Sason Dağları'nda bir miktar Ermeni olduğunu, bu nedenle bu insanlara yardım etmek için bir şeyler yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Almanların olaylara dahil konusunda sağlam bir bilgi olmadığı için bu konuda konuşmaya gerek olmadığını söylemiş; ancak talihsiz Ermenileri kurtarmak için dünya kamuoyunu harekete geçirmeye ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Türk Hükümeti'ni durdurmak için Almanya'nın arabuluculuğunun istenmesini de önermiştir. Bunun üzerine Earl of Cromer konsolosluk raporlarının parlamentoya sunulmasını ve yayınlanmasını önermiştir. Marquess of Crewe ise bu konuda neler yapılabileceğini araştıracağını söylemiştir. Böylece oturum sona ermiştir (İngiltere Parlamento Tutanakları, 1915). Konuşmasının bu bölümünde Viscount Bryce yaşanan felaketin İslam'la ilgisi olmadığını söyleyerek İngiltere'nin Müslüman tebaasından ve İslam aleminden gelebilecek tepkilerin önüne geçmek istemiştir. Rus ordusundaki Ermenilerin Rus vatandaşı olduklarını, Anadolu'dan giden Ermenilerin ise önemsenmeyecek sayıda olduklarını ileri sürerek Türklerin Ermenileri sebepsiz yere öldürdüklerini ima etmiştir. Yaşananlar yüzünden zor durumda olan mültecilere yardım edilmesi gerektiğini söylemiş ancak bunun yanı sıra olayların dünya kamuoyuna duyurulmasının öneminden bahsetmiştir. Araya giren Earl of Cromer ve Marquess of Crewe'un da olayların duyurulması meselesine temas etmeleri, İngiltere'nin tehcir meselesine propaganda malzemesi olarak yaklaştığını göstermektedir. İngiltere bu sayede tarafsız Hristiyan devletleri yanına çekmeyi amaçlamıştır.

4. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu, savaş sırasında ordusunun ikmal hatlarına saldıran ve sivil halkı katleden Ermenilere karşı tehcir kararı almak zorunda kalmıştır. Bu karar uygulanırken zararın minimum düzeyde kalması için de yoğun çaba göstermiştir. Ancak savaş şartları ve intikam duyguları yüzünden tehcir sırasında pek çok üzücü olay yaşanmıştır. İtilaf Devletleri, Ermenilerden faydalandıkları için tehcir kararından son derece rahatsız olmuşlardır. Savaş sonunda bunun hesabını soracaklarını ilan ederek,

Osmanlı Hükümeti'ni tehdit etmekten geri durmamışlardır. Tehcir sırasında yaşananlar İtilaf Devletleri'ne propaganda için büyük bir fırsat vermiştir. Özellikle İngiltere hiçbir belgeye ihtiyaç duymadan pek çok rakam ortaya atmıştır. Türklerin sebepsiz yere Ermenileri sistematik bir şekilde yok ettiklerini iddia etmiştir. Bu durumu dünya kamuoyuna duyurarak tarafsız devletleri kendi yanında savaşa çekmeye çalışmıştır. Hıristiyanlık üzerinden, kendi amaçlarına hizmet edecek müttefikler aramıştır. Bunu yaparken olayların İslam'la ilgisi olmadığını söyleyerek İslam aleminin tepki göstermesine engel olmuştur.

İngiltere'nin bu tarz bir politika takip etmesi; Ermenilerin durumundan ziyade, kendi çıkarlarını düşündüğünü çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Çünkü İngilizler, gerçekleri ve belgeleri değil, daha ziyade işlerine yarayacak dedikoduları dikkate almışlardır. Mülteciler için yardım toplamayı planlarken bile, mültecilere yardım etmekten ziyade, önce mültecilerin durumunu dünyaya duyurarak Osmanlı İmparatorluğu'nu karalamaya çalışmışlardır. Sırf bu olay bile İngiliz Hükümeti için propagandanın, insanların durumundan daha önemli olduğunu göstermektedir.

İngiltere bu tutumunu Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki barış görüşmeleri sırasında da devam ettirmiştir. Türklerin Ermenileri sebepsiz yere katlettiklerini ileri sürerek bunun engellenmesi için bir Ermenistan kurulması gerektiğini savunmuştur. Buna ek olarak kurulacak Ermenistan'ın Suriye ve Irak'taki Hıristiyan mültecilerin durumunun düzelmesine büyük katkı yapacağını ileri sürmüştür.

KAYNAKÇA

- AĞIRTAŞ, Ü. (2007). Ermeni Meselesi (1918-1923). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 25-42.
- BEYDİLLİ, K. (1988). *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BEYDİLLİ, K. (2007) "Osmanlılar", s. 496-502, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 33.
- BEYDİLLİ, K. (2011), "Tehcir", s. 319-323, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 40.
- ÇALIK, R. (2000). *Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Döneminde Ermeni Olayları*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HALAÇOĞLU, Y. (2001), *Ermeni Tehciri ve Gerçekler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNGİLTERE PARLAMENTO TUTANAKLARI, Erişim Adresi; <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1915/oct/06/the-armenian-massacres> Erişim Zamanı; 18.05.2020
- KANTARCI, Ş. (2003). Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 38, 20-34
- KARAL, E. Z. (1996). Ermeni Meselesi. Çev. Erdal Aydoğan, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(6), 201-215
- KODAMAN, B. (2003). Ermeni Yanılgıları. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 38, 1-19
- KURAN, E. (1992). "Birinci Dünya Savaşı", s. 196-200, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 6.
- MCCARTHY, J. (1998). *Müslümanlar ve Azınlıklar: Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu*. Çev. Bilge Umar, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- LEVY, G. (2005). *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey; A Disputed Genocide*. Salt Lake City.
- ÖKE, M. K. (2001). *Armenian Question*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZDEMİR, H. (2004). *Ermeniler: Sürgün ve Göç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SÜSLÜ, A. (1995). *Türk Tarihinde Ermeniler*. Ankara: Kafkas Üniversitesi Yayınları.